

Benedek István Gábor

A vendég

A családi legendárium szerint Bródy Sándor nem szeretett levelezni. – Ugyan, sose törődj vele – vigasztalta nagyanyám a nagyapámat, aki Bródy Sándor második unokatestvére volt. – Tudhatnád, hogy az ilyenek csak pénzért írnak. Küldj neki száz koronát, meglásd, egész regényt kapsz tőle.

Aztán mégis úgy esett, hogy a bécsi emigrációjából nemrég visszatért Sándor bácsi értesítette a családot: jön. Szegeden is, Gyulán is dolga van, s onnan amoda utaztában megáll Tótkomlóson; reggeltől estig nagyapám vendége lesz.

Sámuel nagyapám tudta a dolgát. A patikussal, aki Pestről az üzenetet hozta, Orosházán megvásároltatta Sándor bácsi három könyvét, mert otthon tőle csak egyetlen kötet lapult a polcon. Nagyapám ezt néha elővette, de sosem olvasott belőle mást, mint ugyanazt a novellát. Ez gyönyörű és megható írás volt, nagyanyámnak is felolvasott belőle részletet, de hogy Sándor bácsi híres, ünnepezt író, azt inkább az újságokból és egy pesti rokon jelentéseiből tudta.

Hanna nagyanyám a hírre kitakarította a házat, az állandó cseléd mellé áthívta a szlovák szomszédasszonyt, kimosatta a függönyöket és az abroszokat, sőt egy új szőnyeget is beszerzett, olyat, amilyenre már régen vágyott, de kívánságát még csak megfogalmazni sem mertte. Hát persze, nyolc gyerekük volt, s ebből csak a két legidősebb fiú dolgozott; apámat sok pénzért Szolnokon taníttatták, s a háború és a forradalom után az aprócska üzlet igazán nem ment olyan jól, hogy a haszonból szőnyegre is tellett volna.

Az előkészületek ritmusa a nagy nap előtt felgyorsult. Apámat hazarendelték a gimnáziumból, nagyanyám betaníttatott vele egy régi jiddis köszöntőt, de nagyapám azon a véleményen volt, hogy jobban tenné a gyerek, ha azt a bizonyos novellát mondaná föl könyv nélkül.

Szegény apám, aki ekkor tizenhét éves volt, ült a sarokban, a nedves fahasábokkal megrakott Czinner és Tsa feliratú vaskályha mellett, s hol a jiddis köszöntőt tanulta, hol a megható történetet memorizálta becsukott szemmel, hátravetett fejjel hintázva a rozoga széken.

Azon a bizonyos reggelen Hanna nagyanyám újra áthívta a szomszédból a szlovák asszonyt, és olyan ebédet rittyentettek, amiről úgy gondolták, ha még élne a „cséskirály”, azaz Ferenc József császár és király, s itt lehetne velük, mind a tíz ujját megnyalná. A koszt természetesen megfelelt a kóser előírásoknak, bár Hannika sejtette, férje híres rokona alighanem megszegi majd a tejes és zsíros ételek kötelező sorrendjét. Ezen persze könnyen túltette magát; Bródy Sándort eddig sohasem látta, s úgy vélte, ha a két unokatestvér között most valamiért megerősödik a rokoni vonzalom, a koszt még egy kis vallási engedmény árán se legyen akadály a rendszeres kapcsolatnak.

Az állomásra, a délelőtti vonathoz nagyapa – mint afféle takarékos ember – gyalog ment ki. Ott azonban megalkudott az egyetlen igazi úri konflis kocsisával, hogy visszafelé behozza őket, egészen a Gajdács Pál utcai házig.

Közben nagyanyám otthon izgatottan állt a vártán. A gyerekeket kimosdatta, a lányokon frissen keményített fehér csipkék feszültek, valami obskúrus ismerős az utolsó percben még egy demizson kóser bort is hozott. Ezen a napon az üzlet – akárha valami szép zsidó ünnep lenne – zárva maradt, de mert mindig akadtak türelmetlen vevők, akik semmire sem voltak tekintettel, és a „pán boltos” után még a lakására utána jöttek, most is bekopogtak néhányan. Ezeket az embereket akkurátus természetű nagyanyám egykettőre kipanacsolta; olyan zaklatott volt, hogy még a kötelező szakmai nyájasságról is megfeledkezett.

Egyszer csak megérkeztek. Bródy Sándor és a nagyapám csaknem egy idősök voltak, gyerekkorukban néhány nyarat együtt töltöttek, s ez azért elég erős kapocs felnőtt korban is. Rettenetesen hasonlítottak egymásra, mintha nem második unokatestvérek, hanem inkább ikrek lennének. Csakhogy az egyik gyémántként csillogott, a másik meg öreg, repedezett szikladarabként porosodott. Ezt persze csak nagyanyám látta így, hiszen Samu nagyapa sok mindent tudott Sándorról, legfőképpen azt, hogy mostanában olyanná lett, mint a tavaszig eltett alma; kívül még tetszetős, mutatós, de a csuma körül már megindult a barna betegség. A fájdalmas politikai, erkölcsi és egészségügyi titkok miatt figyelmeztette is családját, legfőképpen pedig Hanni nagymamát, hogy csak semmi kérdezősködés, indiszkrétció, amit elmond magáról, azt elmondja, örüljünk minden szónak; inkább mi meséljünk, és akkor is, ha lehet, régen megesett dolgokat.

Február vége volt, olyan se nem jó, se nem rossz idő. Sándor bácsin gyönyörű városi bunda feszült, a fekete szövetben saját szalából apró csíkok, s az eleganciát a vastag és széles perzsa prémgallér tökéletessé fokozta. Kalapja ugyancsak fekete, de szélesebb peremű, mint amilyent eddig bárki is viselt Tótkomlóson. Igazi művészkalap ez, magyarázta nagyanyám tudálékosan a szomszéd szlovák asszonynak.

Apám felmondta a jiddis köszöntőt, persze többször belesült; kikeményített húgai vihogtak-pukkadoztak a kárörömtől, majd amikor égő füllel és a kudarc fölötti méreggel komoran belekezdett a betanult novellába, megnyugodva látta, hogy csakhamar mindenki megilletődve hallgatja. Apám talán akkor határozta el, hogy színész lesz; buzgalma persze később szertefoszlott, de az emlékezet szerint ott és akkor a memoriter oly jól sikerült, hogy Sándor bácsi tapsolt és nevetett, ami igaz, csöppet sem illett régi írása borongós hangvételéhez, annál inkább a terített asztalhoz s a rájuk váró gasztronómiai örömhöz.

Fantasztikus trakta volt, a család tagjai, mármint azok, akik túléltek a kataklizmákat, és egyáltalán életben maradtak, évtizedek távolából is pontosan emlékeztek az ételsorra, az ízek, az aromák, az illatok hangulatára. Sándor bácsi trónuson ült. Fejedelmi volt, és személyét királyi kisugárzás övezte. Hanni nagymamát valósággal felvillanyozta az új, eddig ismeretlen élmény. Nemcsak a szavait itta, a mozdulatait, a rezzenéseit is. Gyönyörködött benne, a romantikusan megőszült hajában, az érzéki, mondhatni buja szájában, s amikor finom vonalú kezével a damasztyszalvéta után nyúlt, úgy bámulta manikűrözött, rózsaszínű körmeit, mintha azok drága ékszerek, csillogó kincsek lennének. Természetesen a tekintete volt a legérdekesebb. Vastag szemhéjait lassan eresztette le, s úgy tudott nézni, áthatóan és fölzigatóan, hogy nagyapámra is átragadt valami megmagyarázhatatlan nyugtalanlás, persze egészen másmilyen, mint Hanni nagymamára.

Hanni nagymama hirtelen beszédes lett. Saját délvidéki, szefárd családjáról beszélt, Sándor bácsi számára ismeretlen férfiakra és asszonyokra, de amíg kezdetben vidám hangot ütött meg, s kalandos házasságtörésekről, eget verő szélhámosságokról fecsegett, később elkomorultak a színek, terrorlegények, pogromok és menekülések fejezték be az életutakat.

Sándor bácsi elterpeszkedett a széken.

– Külföldön lefogytam tizenöt kilót – mondta –, de itthon lassan mindet visszahízom.

Lábát kinyújtotta, és félig már bóbiskolva hallgatta Hannika szóáradatát. Csöppet sem bosszantották nagymama megjegyzései, miszerint ezek a történetek igazán író tollára valók, s ha még valami érdeklő Sándort, csak szóljon bátran, neki még van ám a tarsolyában; az efféle fölszólítások inkább nagyapát zavarták. Az volt az igazság, hogy szégyellte feleségét az unokatestvére előtt, miközben Hannika ugyanígy érzett férje felől. Hiszen mással aligha magyarázhatók azok a könnyed füllentések, amelyekkel nagymama föl-nagyította családjá anyagi helyzetét, orvosprofesszort csinált a belgrádi kórházban műtősként dolgozó öccséből, s hajótulajdonost egy csónakkölcsönző nagybácsiból. Hadd lássa Sándor, milyen kincshez jutott az ő szürke kis unokatestvére.

Az alacsony szobában izzasztó hőség ülte meg a levegőt. Nagyapa kivételesen ihatott pár korty bort és rágyújthatott egy Aguilas szivarra. Az ételek lassan elfogytak, de mert feketekávéról nagymama nem gondoskodott, álmoság és enyhe unalom ülte meg az ebéd roncsaitól roskadozó asztalt.

Sándor bácsi maradék erejével a gyerekek iskolai előmeneteléről kérdezősködött, s egyedül apámnál időzött el hosszabban, aki latinul és görögül tanulván, meglehetősen ismerte a mitológiát, s szívesen felelt a vendég csapongó kérdéseire.

– Elmehtnének-e templomba? – kérdezte hirtelen Sándor bácsi. Csak úgy maga elé szólt, talán föl se nézett nagyapára; kezével morzsákat tologatott az asztalon.

– Hogy? Mi? – Samu nagyapa zavarba jött. Mindenre számított, csak erre nem.

– Jó lenne találkozhatnom néhány öreg zsidóval – mondta ugyanolyan bizonytalanul, de érezhetően vágyakozó hangon Sándor bácsi.

Derek és vallásukhoz hú zsidók laktak Komlóson, de egy egyszerű és közönséges csü-törtökön, merthogy Sándor bácsi látogatása erre a napra esett, talán soha nem gyűlt össze tíz imádkozni akaró férfi a templomban.

– Küldd el a gyerekeket. Majd ők összetoborozzák minchára a minjánt – mondta nagyanyám. Az ő hangja bezzeg nem volt bizonytalan vagy csodálkozó. S mert Sándor bácsi há-lásán tekintett rá, rögtön intézkedett is. Apám, nagybátyáim és nagynénéim – hat lelkes hírnök – fölkerekedtek, s ki a sakterhez, ki az előimádkozóhoz, ki a közelben s távolabb lakó hívekhez kopogott be.

A szöveget nagymama rájuk bízta, csupán egyetlen fordulat volt valamennyiük szá-mára kötelező: náluk vendégeskedik a világhírű író, Bródy Sándor, s szeretné megtisztel-ni a gyülekezetet a délutáni mincha-imán.

Nagyapám és Sándor bácsi is szedelőzködtek.

– Amíg összejönnek a biboldók, iszunk egy kávét a Komlóban – mondta nagyapám könnyed, világfiasnak vélt hangon.

Az a ház, ahol az aprócska vaskereskedés állt, hozzáragadva az emeletes Komló Szálló hátsó traktusához, csöndes nyugalommal várta őket. A kulcs az udvarban lakó alkal-mazottnál volt, egy kisgyermekét egyedül nevelő nőnél, bizonyos Ruzicska Zuzicskánál. Nagyapám zavartan magyarázgatta, hogy az asszony tulajdonképpen afféle megesett lány, de erről otthon a gyerekek nem tudnak; az a mese, hogy az apjuk elesett a fronton. Sándor bácsi bólintott, hiszen ennél ő már különb hazugságokat is kitalált, de amikor meglátta Ruzicska Zuzicskát, fölélenkült.

A szlovák asszony előttük lépkedett az udvaron, csak egy berlinerkendőt kapott a hátá-ra. Sándor bácsi pedig gyönyörködve nézte sudár derekát, arányosan gömbölyödő vállát, ringó fenekét, a lábikráit. Halkan morgott, feszülten és visszafogottan, mint kitörés előtt a Vezúv. Azon nyomban tíz koronát nyomott a körülöttük lábatlankodó kisgyerekek izzadt markába, az asszonyt pedig estére vacsorára hívta a Komlóba.

Szemérmes nagyapám elképedt ezen a fordulaton, Ő, aki megfontoltan gyakorolt mi-cvát – jótéteményt – a megesett tót nővel, lakást, biztos megélhetést adott neki, s ezzel kivívta a falusiak tiszteletét, most összeomlani látta humanista művét.

– Ez parancs – mondta zengő, királyi hangján Sándor bácsi, nem is a zavartan topogó, a tiltakozni sem merő Zuzicskának, hanem nagyapámnak.

– Ma este angyalok szállnak le a vendéglőbe, virágosít és csokoládét szórnak le ránk, nekünk pedig illő módon kell fogadnunk őket. Te meg, kislány, galambszívem – fordult lefegyverző kedvességgel Zuzicskához, és párnás tenyerébe fogta az állát –, vedd föl a legszebb ruhádat. Hadd piruljanak el tőled azok a fránya angyalok.

A bolt nem érdekelte Sándor bácsit, szemmel láthatóan igyekezett ki az utcára. Amikor már a templom előtt álltak, nagyapa végre összeszedte minden bátorságát.

– Te Sándor, ez a nő igen rendes ember – mondta Zuzicskára célozva. – Nincs hozzá-szokva az ilyen pesti tempóhoz.

Sándor csak nevetett azon a mély zengésű hangján, vidáman évődve meglegyintette nagyapa arcát, és belépett a zsinagóga kapuján. A templomban meghatottan és a nagy író látogatásától elkábultan álltak a falusi zsidók. Néhányan asszonyaikat is elhozták, a karzatról legalábbis, ahonnan savanyú szagú hideg áradt rájuk, erős mocorgás hallatszott. A gábe, azaz a templomi előljáró fia, egy hórihorgas, pattanásos arcú legény, aki Makóra járt jesivába, megcsókolta Sándor bácsi kezét, és rabbinak szólította.

Sándor bácsi úgy állt a tórafüggöny előtt, mintha ő volna a jeruzsálemi szentély utolsó főpapja. Mindenkihez volt egy kedves szava, egy simogatása. Nagyapa látta, teljes a vere-sége, ez az ember, az ő unokatestvére, azt csinál Tótkomlóson, amit akar.

Gasche tate ezen az estén állítólag úgy imádkozott, ahogy csak egyszer az életében. Valamikor a fiatal idők mélyén, amikor ketten versenyeztek egy lány kezéért, s ő tudta, ha veszít, szerelemből már sohasem nősülhet. Kivételes pillanatokát élte át a zsidók azon a csütörtöki minchán. Úgy érezték, van értelme a küzdelemnek, a kitartásnak, s ha Orgovány és Siófok szörnyűségeit nem lehet is elfeledni, a méltóság és az önértet tudatát Bródy Sándor visszaadta nekik.

Már sötét volt, amikor föloszlott a gyülekezet. Többen is elkísérték őket a főtérig, s közben Sándor bácsi Rembrandtról mesélt, a legnagyobb emberfestőről, aki öregkorában mindenkitől elhagyatva, megcsalva bevonult az amszterdami gettóba, és csak tudós rabbikkal barátkozott.

– Róla írsz? – kérdezte bennfenteskedve nagyapám.

– Ha erőm lesz, be is fejezem – monda Sándor bácsi. – Tudod, az erőt gyűjteni kell – tette még hozzá –, mint az elhullott kalászt szokták aratás idején a marokszedő lányok. Engem vagy a politika, vagy a szerelem táplál – közölte hirtelen megállva, és merően nagyapámra nézve. – És most csak a szerelem idejét élhetem. Ez az én utolsó felvonásom. Megértés?

Nagyapám kész volt, megadta magát.

Ruzicska Zuzicska sápadtan és remegve várta a férfiakat. A gyereket lefektette, fölvette a legszebb ruháját, egy kék szövetszoknyát bordó matlaszé felsőrésszel, amit fölgombolt irgalmatlanul; nyakának egyetlen négyzetcentiméternyi bőrfelülete sem látszott ki. Sándor bácsi nevetett, s mint valami tüzes kedvű hadvezér, adta ki a parancsot:

– Partra szállást megkezdeni, ellenállást fölszámolni!

Az étteremben, amikor ők hárman beléptek, nem tűnt föl rögtön, hogy érkezésükben van valami szokatlan, megbotránkozató. De a pincérek, a vendégek és a cigányok hamar felocsúdtak, összesúgtak. Sándor bácsi pompás termetéről valósággal ledobta a városi bundát, de a hosszú fehér selyemsálát még egy ideig a nyakán hagyta. Jó asztalt választott, se nem messze, se nem közel a bejáráthoz, s kicsit rézsút a zenészektől.

– Küldje ki hozzám a szakácsot, fiam – mondta szelíden a fiatal pincérnek, amikor az megállt az asztaluk előtt, hogy felvegye a vacsorarendelést.

A gyermekpincér meghajolt, már volt annyi gyakorlata, hogy fölfogja: nem mindennapi vendég érkezett Samu boltossal és a vasas Zsuzsával. Mindenki őket nézte, ravaszul és gyanakodva, amitől csak Sándor bácsi érezte jól magát. Ha nem így volt, nyilván mindent megtett, hogy így legyen.

Utolérhetetlen ujjmozdulattal hívta oda a primást. Érzelmes hallgatót rendelt, s amikor valóban kijött hozzájuk a szakács, nyomában Matajsz Pállal, a Komló egyik bérlőjével, már uralkodott a teremben. Nagy élvezettel rendelt mindenfélét, de csak két személyre, nagyapa betartotta a vallási előírásokat, nem evett tréflit. Viszont két pohár parádi víz elfogyasztása után szükségét érezte, hogy Matajsz úrral közölje, kit tisztelhet a különös vendégben. Majd azzal, hogy kezet mosna, bocsánatot kért, s kisomfordált az előtérbe. Matajsz úrnak fogalma sem volt, kicsoda Bródy Sándor, de azt a hirtelen kitalált mesét, hogy alkalmazottjának miért kell velük vacsoráznia, látszólag elhitte. Úgy viselkedett, mint az olyan üzletember, akit csak a kifizetett cseh érdekel. Miután nagyapa értette ezt a nyelvet, vagy talán csak ezt a nyelvet értette, kissé megnyugodva ment vissza a helyére.

Őszinte csodálkozással figyelte, miként kezd hatalmas lendülettel enni az unokatestvére. Az igazán bőséges ebéd után húsok és mártások, köretek és saláták tűntek el a torkán, s úgy rágott, olyan ellenállhatatlanul és fölszabadult kedvvel, hogy a kezdetben kényszeredetten csipegető Zuzicskára is átragadt ez a csillapíthatatlan életerő. A jó néhány pohár bor és a cigány megtette a magáét. Sándor bácsi úgy nézett az asszonyra, hogy nagypapa rögtön megértett mindent. A színésznőket, Hunyady Margit grófnőt, a híres-hírhedt szerelmeket, a kalandokat, az öngyilkossági kísérletet, a halál örökös közelségét. Zuzicska elvesztette az esztét. Kacarászott, fölhevült, s úgy viselkedett, mint akit megbabonáztak.

Nagyapa megérezte a köztük létrejött villamos feszültséget, s rettenetesen megijedt. S amikor Sándor bácsi egyszer fölállt, és pár percre kiment, józan és szeretettel teli hangján figyelmeztette is a lányt.

– Ugyan, Sámuel bácsi – mondta Zuzicska –, csak ne féltsen maga engem. Van itt ész!

A fejére bökött, de nagyapa a mozdulataiból nem látott mást, mint hogy a matlaszék felsőrész gombjai már régen szabadon hagyták az asszony nyakát. Amikor Sándor bácsi visszajött, csöndesen figyelmeztette, lassan készülődni kell a vasúthoz, fél kilenckor jön be a gyulai vonat.

– Ma nincs vonat és nincs Gyula! Ma csak szerelem van. És ha nem tudnád, gyógyítokom is a szerelemmel! – kiáltott Sándor bácsi.

Éjsötét szeme vidáman villant, fogai úgy csillogtak, mint az igazgyöngyök. Olajosbarna arcbőréen apró izzadságszemek tűntek fel, s amikor Zuzicska kissé vörös, kidolgozott keze után nyúlt, hogy megcsókolja, az erek kékesen kidagadtak a homlokán. Igazán nem látzott, hogy hatvanéves, és ezt a tényt nagyapámnak szomorúan tudomásul kellett vennie.

Ruzicska Zuzicska nevetett, már nem is érdekelte a falu nyelve. Egy fejedelmet hódított meg, egy igazi királyt tett hűbéresévé. A cigány csak nekik játszott, Sándor bácsi körül pedig szikrák robbantak.

– Szervusztok – állt fel nagyapám csöndesen, de ők ketten már nem törődtek vele.

Amikor kiért az étterem előterébe, egy kis átjárón átment a Komló szállodai részére. A portás ismerte, vevője volt, tisztelettudóan köszöntötte.

– Mondja, fiam – kérdezte tőle, merőben szokatlan hanghordozással –, vett már ki szobát az unokafivérem, Bródy Sándor?

– Igen, Braun úr, éppen az előbb – felelte a portás. – Az első emeleti erkélyes lakosztályt.

– Adja ide, kérem, a kulcsot. Fölviszek valamit.

Nagyapa tudta, ez a Komló legdrágább és persze legszebb két, egymásba nyíló szobája. És ez az egyetlen, amelyikhez fürdőszoba is tartozik. 1916-ban egy ízben Apponyi Albert is itt aludt. Fölment az emeletre, s csak ott jutott eszébe, hogy még sohasem járt a Komló szállodai fertályán. Kinyitotta a lakosztály ajtaját, majd a kulcsot visszavitte a portára.

– Hasonlítani tetszik az író úrra – mondta a portás.

– Hát tudja, hogy író? – kérdezte hálásan, szívében jóleső melegséggel nagyapa.

– Ki ne ismerné Bródy Sándort? – hencegett a portás. – Nagy ember! Akárcsak Jókai és Mikszáth.

– Köszönöm – mondta nagyapa, és elbúcsúzott a portástól. Az étterem felé ment vissza, de az átjáróban lesben állt. Amikor úgy látta, minden rendben, felszökött a lépcsőn.

A lakosztályban kicsit izgatottan ugyan, de levetkőzött. Felsőruháit gondosan elhelyezte a nagy faragott szekrényben, majd belebújt a megvetett ágyba, és annak rendje-módja szerint eloltotta a villanyt.

Várt. Tudta, hogy nem kell soká várnia. Azokra a nyarakra gondolt, amikor Szerednyén és Egerben együtt játszottak Sándorral, aki fékezhetetlen volt, és az örökös győzni akarástól már-már elviselhetetlen. Akárhogy is igyekezett ébren maradni, elnyomta a buzgóság. Több bort ivott ezen a napon, mint máskor fél év alatt, s a szervezete így védekezett.

Hirtelen arra riadt, hogy Sándor ott térdel az ágya előtt. Kacagott, ahogy még sohasem látta az unokatestvérét nevetni. A csillárban vagy száz villanykörte égett, s alatta ott állt szomorú félszepséggel Ruzicska Zuzicska.

Bródy Sándor meg csak nevetett, kacagott, a paplant csapkodta széles jókedvében.

– Micsoda egyfelvonásos! Micsoda pompás jelenetvég! – hajtogatta többször is.

Aztán nagy nehezen feltápáskodott, s ezzel vége is lett a jókedvének. Már józan volt, s mintha hirtelen megöregedett volna. Elszállt a varázslat, s erejéből csak arra tellett, hogy csöndesen ezt mondja:

– Na, öltözz fel, és kísérd haza a védencedet. – Csalódottan sóhajtott, de azért még hozzátette:

– A vendéglőn át menjetek. Hadd lássa mindenki a győzelmedet.

Másfél év múlva meghalt.